# BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RUS TILINI O‘QITISHDA RAQAMLI TA’LIM RESURSLARINING TASNIFI VA DIDAKTIK IMKONIYATLARI

**Suvankulov Baxtiyor Mamarasulovich**
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

**Annotatsiya:** Maqolada “raqamli ta’lim resursi” tushunchasining mazmuni aniqlashtirilgan va u “elektron ta’lim resursi” hamda “raqamli ta’lim muhiti” tushunchalaridan farqlangan. O‘zbek tilida ta’lim beruvchi maktablarning boshlang‘ich sinflarida rus tilini o‘qitishga mo‘ljallangan raqamli resurslar besh mezon bo‘yicha tasniflangan: didaktik vazifasi, nutq faoliyati turi, interaktivlik darajasi, qurilma va foydalanish shakli hamda mualliflik imkoniyati. Shuningdek, raqamli resurslarning asosiy didaktik imkoniyatlari va cheklovlari ko‘rsatilgan hamda resursni tanlash uchun o‘qituvchining nazorat varag‘i taklif etilgan.

**Kalit so‘zlar:** raqamli ta’lim resursi, tasnif, didaktik imkoniyat, boshlang‘ich ta’lim, rus tili, interferensiya, nazorat varag‘i.

Bugungi boshlang‘ich sinf o‘quvchisi raqamli dunyoda tug‘ilib, unda ulg‘aymoqda. M. Prenskiy bu avlodni “raqamli tug‘ilganlar” deb atab, ularning axborotni idrok etish usuli oldingi avlodlarnikidan sezilarli farq qilishini ko‘rsatgan [1]. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini raqamlashtirish “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasida ustuvor vazifa sifatida belgilangan [2]. Biroq amaliyotda raqamli resurslar ko‘pincha dars maqsadiga emas, uning tashqi “zamonaviy ko‘rinishi”ga xizmat qiladi. Rus tiliga oid resurslarning aksariyati esa rus tilida so‘zlashuvchi bolalar uchun yaratilgan bo‘lib, o‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilarning til tajribasini hisobga olmaydi. Shu sababli o‘qituvchiga resurslarni dars maqsadidan kelib chiqib tanlash imkonini beruvchi aniq tushunchalar tizimi va tasnif zarur.

**Tushunchaning mohiyati.** Ilmiy adabiyotlarda “elektron ta’lim resursi”, “raqamli ta’lim resursi”, “raqamli ta’lim muhiti” atamalari ko‘pincha sinonim sifatida qo‘llanadi. I.V. Robert, U.Sh. Begimqulov va boshqa olimlarning tadqiqotlarini [3; 4] umumlashtirib, quyidagi ishchi ta’rifni taklif etamiz: **raqamli ta’lim resursi** — raqamli shaklda taqdim etilgan, muayyan ta’lim maqsadiga yo‘naltirilgan, o‘quvchi va o‘qituvchining o‘quv faoliyatini axborot, mashq, nazorat va muloqot vositalari bilan ta’minlaydigan hamda raqamli qurilmalar yordamida foydalaniladigan didaktik vosita.

Ta’rifda uchta muhim belgi aks etgan. Birinchisi raqamli shakl, ikkinchisi maqsadga yo‘naltirilganlik, uchinchisi faoliyatni ta’minlashdir. Masalan, multfilm o‘z-o‘zidan ta’lim resursi emas. O‘qituvchi uni tinglab tushunish mashqi uchun tanlab, savol va topshiriqlar bilan boyitganda u ta’lim resursiga aylanadi. Shunday qilib, “raqamli ta’lim resursi” tushunchasi “elektron ta’lim resursi” tushunchasiga nisbatan torroq, ammo didaktik jihatdan boyroq. “Raqamli ta’lim muhiti” esa eng keng tushuncha bo‘lib, resurslar, platformalar, ishtirokchilar va ular o‘rtasidagi aloqalarni qamrab oladi.

**Raqamli ta’lim resurslarining tasnifi.** I.V. Robert resurslarni pedagogik vazifasiga ko‘ra [3], Ye.S. Polat o‘quvchi faoliyatining xarakteriga ko‘ra [5], G. Stokvell esa mobil vositalarni kontent yetkazuvchi, mashq qildiruvchi va muloqotni ta’minlovchi vositalarga ajratadi [6]. Ushbu yondashuvlarni boshlang‘ich sinflarda rus tilini o‘qitish sharoitiga moslashtirib, biz raqamli resurslarni besh mezon bo‘yicha tasniflashni taklif etamiz.

- **Didaktik vazifasiga ko‘ra:** axborot beruvchi, mashq qildiruvchi, nazorat qiluvchi, muloqotni ta’minlovchi va ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi resurslar. Bir resurs bir nechta vazifani bajarishi mumkin. Masalan, Quizlet kartochkalari avval axborot beruvchi, so‘ngra mashq qildiruvchi va nihoyat nazorat qiluvchi vosita bo‘ladi.
- **Nutq faoliyati turiga ko‘ra:** tinglash, gapirish, o‘qish va yozishga yo‘naltirilgan resurslar hamda fonetika, leksika va grammatikani o‘rgatuvchi resurslar [7].

– **Interaktivlik darajasiga koʻra:** passiv (video, taqdimot), faol (“toʻgʻri/notoʻgʻri” qayta aloqa beradi), interaktiv (tushuntirish beradi, xatoni tuzatishga yordam beradi) va moslashuvchan (topshiriqlarni oʻquvchi darajasiga moslashtiradi) resurslar.
– **Qurilma va foydalanish shakliga koʻra:** interaktiv doska uchun sinf resurslari, kompyuter uchun individual resurslar, smartfon va planshet uchun mobil ilovalar hamda internetsiz ishlaydigan (oflayn) resurslar. Qishloq hududlaridagi maktablar uchun oflayn ishlash imkoniyati muhim mezondir.
– **Mualliflik imkoniyatiga koʻra:** tayyor resurslar (masalan, ta’limiy multfilmlar) va konstruktor-platformalar (Wordwall, LearningApps, Genially). Oʻzbek tilida soʻzlashuvchi oʻquvchilar uchun aynan konstruktor-platformalar katta ahamiyatga ega, chunki ular yordamida oʻqituvchi interferensiya xatolarini, masalan, “мой сестра”, “в школа”, “два книга” kabi xatolarni hisobga olib maxsus mashqlar yarata oladi.

Tasnifning amaliy qiymati shundaki, u oʻqituvchiga resurs tanlash algoritmini beradi. Masalan, “Моя семья” mavzusidagi yangi soʻzlarni oʻrgatishda oʻqituvchi avval axborot beruvchi resursni (ovozlashtirilgan taqdimot), soʻngra mashq qildiruvchi resursni (rasm va soʻzni moslashtirish oʻyini) va nihoyat nazorat qiluvchi resursni (Plickers yoki Kahoot! orqali tezkor soʻrov) tanlaydi.

**Didaktik imkoniyatlar.** Xorijiy tadqiqotlar raqamli resurslar samarasi ularning qanday pedagogik kontekstda qoʻllanishiga bogʻliqligini koʻrsatadi [8; 9]. Shu asosda raqamli resurslarning boshlangʻich sinflarda rus tilini oʻqitishdagi asosiy didaktik imkoniyatlarini quyidagicha guruhlash mumkin:

– **koʻrgazmalilik va multimodallik:** R. Mayerning multimedia ta’limi nazariyasiga koʻra, soʻz tasvir bilan birga berilganda xotirada mustahkamroq saqlanadi [10];
– **autentik nutq namunasi:** oʻquvchi qoʻshiqlar, multfilmlar va audioertaklar orqali tashuvchi nutqini eshitadi, bu S. Krashen ta’kidlagan “tushunarli kirish ma’lumoti” hajmini oshiradi [11];
– **individuallashtirish va differensiatsiya:** har bir oʻquvchi oʻz sur’atida ishlaydi va qiyinlik darajasini tanlaydi;
– **tezkor qayta aloqa:** javob bir zumda baholanadi va xato koʻrsatiladi [9];
– **motivatsiya va oʻyinlashtirish:** syujetli oʻyin-topshiriqlar bolaning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi;
– **nutqiy amaliyot hajmini oshirish:** ovoz yozish ilovalari har bir oʻquvchiga darsda va uyda gapirish imkonini beradi;
– **mustaqil ta’lim:** mobil qurilmalar oʻqishni sinf xonasi chegarasidan chiqaradi [12];
– **monitoring:** platformalar natijalarni avtomatik qayd etadi va sinf uchun eng qiyin soʻz va shakllarni koʻrsatadi.

Shu bilan birga raqamli resurslarning cheklovlarini ham inobatga olish zarur. Dj. Svellerning kognitiv yuklama nazariyasiga koʻra, ortiqcha animatsiya va bezaklar oʻquvchining ishchi xotirasini keraksiz axborot bilan toʻldiradi [13]. Bundan tashqari, quyidagi xavflar mavjud: interferensiyaning hisobga olinmasligi, texnik jihozlanishdagi notengsizlik, avtomatik baholashning yuzakiligi, ball va reytinglarga haddan tashqari tayanish, jonli muloqotning ekran bilan almashtirilishi, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi va ekran vaqtining me’yordan oshishi [14].

**Resursni tanlash uchun nazorat varagʻi.** Imkoniyat va cheklovlarni hisobga olib, oʻqituvchi uchun resursni tezkor baholash nazorat varagʻi ishlab chiqildi. Resurs har bir mezon boʻyicha 0 dan 2 ballgacha baholanadi.

**1-jadval. Raqamli resursni tanlash uchun oʻqituvchining nazorat varagʻi**

| № | Mezon | 0 | 1 | 2 |
|---|---|---|---|---|

| № | Mezon | 0 | 1 | 2 |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Resurs dars maqsadiga va o‘quv dasturiga mos keladi | | | |
| 2 | Til materiali o‘quvchilarning yoshi va til darajasiga mos | | | |
| 3 | Talaffuz namunasi to‘g‘ri va aniq | | | |
| 4 | O‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchi uchun qiyin tomonlar hisobga olingan | | | |
| 5 | Qayta aloqa beradi va xatoni tushuntiradi | | | |
| 6 | Interfeys sodda, o‘quvchi mustaqil boshqara oladi | | | |
| 7 | Diqqatni chalg‘ituvchi ortiqcha unsurlar yo‘q | | | |
| 8 | Reklama yo‘q, shaxsiy ma’lumotlar xavfsiz | | | |
| 9 | Internet sifati past sharoitda ham ishlay oladi | | | |
| 10 | O‘qituvchi mazmunni o‘zgartira yoki moslashtira oladi | | | |

*Manba: muallif ishlanmasi.*

16–20 ball to‘plagan resurs darsda qo‘llash uchun tavsiya etiladi. 10–15 ball to‘plagan resursdan o‘qituvchi uni moslashtirgan holda foydalanishi mumkin. 10 balldan kam to‘plagan resurs esa tavsiya etilmaydi.

**Xulosa.** Raqamli ta’lim resursi ta’lim maqsadiga yo‘naltirilganligi va o‘quv faoliyatini ta’minlash funksiyasi bilan elektron ta’lim resursidan farqlanadi. Resurslarni didaktik vazifasi, nutq faoliyati turi, interaktivlik darajasi, qurilma va foydalanish shakli hamda mualliflik imkoniyatiga ko‘ra tasniflash o‘qituvchiga dars maqsadidan kelib chiqib resurs tanlash imkonini beradi. Raqamli resurslarning didaktik imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish ularning cheklovlarini hisobga olishni, resurslarni esa nazorat varag‘i asosida tanlashni talab qiladi. O‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilar uchun konstruktor-platformalar alohida ahamiyatga ega, chunki ular interferensiya nuqtalariga yo‘naltirilgan mashqlar yaratish imkonini beradi. Raqamli ta’limda hal qiluvchi omil texnologiya emas, balki pedagogikadir.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR


1. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. — 2001. — Vol. 9(5). — P. 1–6.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. 2020-yil 5-oktyabr.
3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). — Москва: ИИО РАО, 2010.
4. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan, 2007.
5. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — Москва: Академия, 2001.
6. Stockwell G. Mobile Assisted Language Learning: Concepts, Contexts and Challenges. — Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
7. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
8. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. — London: Continuum, 2011.
9. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009.
10. Mayer R.E. Multimedia Learning. 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
11. Krashen S.D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Oxford: Pergamon Press, 1982.
12. Kukulska-Hulme A., Shield L. An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction // ReCALL. — 2008. — Vol. 20(3). — P. 271–289.
13. Sweller J. Cognitive load during problem solving: Effects on learning // Cognitive Science. — 1988. — Vol. 12(2). — P. 257–285.
14. American Academy of Pediatrics, Council on Communications and Media. Media Use in School-Aged Children and Adolescents // Pediatrics. — 2016. — Vol. 138(5). — e20162592.